

Дзюбка Людмила Віталіївна

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І.О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ПОКАЗНИК ОПТИМАЛЬНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Завдання дорослих на протязі всього життєвого шляху дітей – не тільки дати їм гідну освіту, а й забезпечити оптимальні умови розвитку для кожної конкретної дитини. Показником наявності таких оптимальних умов розвитку ми вважаємо благополуччя школяра.

Благополуччя можна розглядати як власну суб'єктивну оцінку, як стан, як індивідуальне, суб'єктивне переживання, а можна з позиції соціуму (соціально-традиційне, з точки зору, наприклад – вчителів, батьків, сусідів тощо), з експертної позиції (нормативно-оцінне, наприклад, коли треба дати експертну оцінку при усиновленні, після скоєння протиправних дій тощо).

Благополуччя – це наскрізне поняття, яке відноситься як до людини так і до групи. Воно будується за певними соціальними зразками, традиціями. Розуміння благополуччя буде різним у різних країнах, у різні часи. Воно різне і стосовно до різного віку – благополуччя дитини і дорослої людини різні.

Нас цікавить благополуччя як показник оптимальних умов розвитку особистості підлітків та юнаків в освітньому просторі школи, можливість проектування необхідних для цього умов. Для такого проектування необхідно визначитись із критеріями і показниками благополуччя школярів означеного віку.

Виокремлюючи критерії благополуччя ми виходили із вікових новоутворень та задач розвитку (суб'єктність, самоідентифікація, становлення я-образів та я-концепції), враховували провідну діяльність (навчальна діяльність, соціальне експериментування, інтимно-особистісне спілкування, 1-й етап професійного самовизначення і становлення) і соціальну ситуацію розвитку у цьому віковому проміжку. Зрештою, ми виокремили наступні критерії:

- наявність базових умов життєдіяльності (наявність житла, їжі, одержі, здоров'я, безпеки тощо). Цей критерій ми віднесли до «нульового» рівня благополуччя, тому що вважаємо його опорним, першорядним, базовим для всіх вікових груп. Неможна уявити себе благополучного безхатченка. Неможна назвати благополучною дитину, яка немає що поїсти, у що вдягнутися, де спати, якщо її життя щось чи хтось загрожує.
- тепла, любляча, підтримуюча сім'я, задоволеність приналежністю до сім'ї (емоційний стан, можливості розвитку, підтримка у сім'ї);
- наявність чітких меж (права, обов'язки, відповідальність тощо);
- визнання, повага, прийняття в колі однолітків;
- наявність інтересів, захоплень, хобі тощо;
- успішність і задоволеність у навчальній, соціальній, творчій, пізнавальній діяльності;
- позитивні самоідентифікація, самосприйняття, самоствавлення, самооцінка;
- наявність позитивних інтимно-особистісних стосунків;
- здатність (бажання) проявляти турботу, піклуватися про близьких (почуття причетності);
- наявність позитивної життєвої перспективи (наявність «впевненості у завтрашньому дні», «завтрашньої радості»).

З віком критерії благополуччя змінюються, але, на нашу думку, між ними, як і у розвитку, має існувати зв'язок, наступність і перспективність. Так, у дитячому віці (дошкільники, молодші школярі) велике значення для благополуччя має сім'я: відчуття турботи, підтримки і безпеки, які вона надає дитині, почуття гордості за батьків, за родичів, за власну родину взагалі. У підлітково-юнацькому періоді школярі переорієнтуються на однолітків, але важливість сім'ї, родини залишається, тільки стає якісно іншою (ставлення стає більш вимогливим, глибоким, ранимим з боку дитини). У віковому контексті – це своєрідна наступність. Наявність інтимно-особистісних стосунків спонукає підлітків і юнаків проявляти турботу, піклуватися про близьких, відчувати, що важливо для іншої людини. Вони цьому тільки навчаються. Тому цей критерій ми вважаємо перспективною ниточкою можливості благополуччя у більш старшому віці. Перспективним і притаманним для відчуття благополуччя у будь-якому віці ми вважаємо і впевненість у завтрашньому дні, наявність позитивної життєвої перспективи.

Хочу звернути увагу на уявне протиріччя. Ми віднесли безпеку до базових критеріїв благополуччя. Разом із тим, підлітковому віку притаманне бажання ризику (адже можливість самопізнання, саморозвитку – це теж своєрідний ризик). Як тут бути? Насправді це протиріччя знімається тим, що благополуччя – це баланс між стабільністю і можливістю розвитку. І саме у цей віковий проміжок, коли відбувається активне самопізнання і становлення, людина вчиться знаходити і утримувати цей суто суб'єктивний баланс.

І тут постає питання – чи переживає дитина (підліток, юнак) свій стан за виокремленими нами критеріями як благополуччя? Ми вважаємо, що діти можуть не усвідомлювати благополуччя у представлених критеріях – це ідеальна модель наявності благополуччя у підлітково-юнацькому періоді школярів. На нашу думку, коли будь-який з критеріїв стає відсутнім, відбувається відчуття та усвідомлення дитиною не благополуччя. Тобто, благополуччя як повітря – коли воно є, його не усвідомлюють, але коли воно пропадає – це відразу стає очевидним.

Суб'єктивними показниками (знаками) благополуччя у підлітків і юнаків можуть бути наступні: я здоровий, я у безпеці, про мене турбуються, мною опікуються, мене люблять, мені довіряють, мені делегують відповідальність, я успішний у навчанні, мене поважають як особистість, мені надають (я маю) власний простір, зі мною обговорюють норми і правила, мені дозволяють і допомагають проявляти турботу про інших, мене визнають своїм у колективі, я впевнений у завтрашньому дні, в мене є справа, яка мені цікава і у якій я успішний.

Ключовим (стрижневим, головним) критерієм благополуччя у підлітково-юнацькому віковому проміжку вважаємо самостійність (суб'єктивність). Дитина керує і відповідає тільки за власні дії. Самостійність підлітків в тому, що вони вже здатні нести групову відповідальність. Суб'єктивно самостійність виявляється у планах, діях, результатах так: це моє рішення і я несу за нього відповідальність; я відповідаю не тільки за себе, а й за інших (або перекладаю відповідальності на інших – як відсутність самостійності); я готовий до інновацій і ризику, новаторства; відчуваю свій вік як вік можливостей; вмю ставити перед собою задачі, а не тільки виконувати задачі інших; знаходжусь у пошуку власної унікальності; здатен до цілепокладання; маю власні амбіції.

Для чого нам усі ці критерії і показники? Для побудови технології визначення благополуччя – неблагополуччя наших дітей у просторі сім'ї, освітньому просторі школи тощо. У подальшому – проектуванні просторів життєдіяльності таким чином, щоб створити умови, які б сприяли благополуччю дитини. Врешті-решт, навчити наших дітей усвідомлювати, що для них означає відчувати благополуччя і навчити їх бути благополучними.

Представлені критерії відкривають можливість побудови практики із проектування благополуччя у підлітково-юнацькому віковому проміжку. Так, спираючись на представлені критерії благополуччя, психолог системи освіти може зайняти необхідну для даної конкретної ситуації психологічну позицію (консультування, проектування тощо), обрати необхідну мету (наприклад, створити психологічний простір для подальшої благополучної життєдіяльності підлітка), намітити кроки власного професійного впливу, спрогнозувати очікуваний результат.

IV Міжнародна науково–практична конференція

95-ій річниці від дня заснування
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
присвячується

ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

22-23 лютого 2018 р

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Міністерство освіти і науки України
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
лабораторія методології і теорії психології
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
кафедра психології
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
кафедра загальної і соціальної психології та психотерапії
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
кафедра психології
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
кафедра практичної психології
Гродненський державний університет імені Янки Купали (Білорусь)
факультет психології
Казахський національний педагогічний університет імені Абая (Казахстан)
кафедра загальної і прикладної психології
Південно-Казахстанський державний педагогічний університет
імені М. Ауезова (Казахстан)
кафедра педагогіки і психології
Навчально-методичний центр психологічної служби
Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
Інформаційно-методичний центр управління освіти і науки
Сумської міської ради
Сумський обласний центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів
Академія наук вищої освіти України

95-ій річниці від дня заснування Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка присвячується

ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

МАТЕРІАЛИ

IV Міжнародної науково-практичної конференції
22–23 лютого 2018 року

Суми – 2018

УДК: 159.923:[316.4(082)+316.613.5] Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
ББК 88.372я431 навчально-наукового Інституту педагогіки і
О 72 психології Сумського державного педагогічного
 університету імені А.С. Макаренка
 (протокол № 6 від 30.01.2018 р).

Редакційна колегія:

Кузікова Світлана Борисівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Вертель Антон Вікторович – кандидат філософських наук, викладач кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Гальцова Світлана Василівна – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Єрмакова Наталія Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Зливков Валерій Лаврентійович – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Пушно Світлана Валеріївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Ракицька Анна Вікторівна – кандидат психологічних наук, декан факультету психології Закладу освіти «Гродненський державний університет імені Янки Купали», (м. Гродно, Білорусь)

Сафін Олександр Джамільович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Сатова Акмарал Кулмагамбетівна – доктор психологічних наук, професор завідувач кафедри загальної і прикладної психології Казахського національного педагогічного університету імені Абая (м. Алмати, Казахстан)

Ставицька Світлана Олексіївна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Улунова Ганна Євгенівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка,

Хомуленко Тамара Борисівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

О72 Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 лютого 2018 року, м. Суми) / Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2018. – 428 с.

Збірник містить матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя», що висвітлюють теоретичні та практичні результати досліджень проблем особистості в контексті її життєвого шляху, в умовах особистісних, міжособистісних і суспільних криз. Особливу увагу приділено питанням збереження психічного здоров'я та надання психологічної допомоги людині в консультативно-терапевтичній практиці.

Видано в авторській редакції

© Колектив авторів, 2018

© СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2018